

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 378.046.4

DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.4/25>**Алексійчук В.Н.**Токарівська загальноосвітня школа I–III ступенів
Новоград-Волинського району Житомирської області

ОРГАНІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СЕРЕДНІХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Стаття присвячена актуальним питанням модернізації та підвищення якості освіти в Україні в контексті європейської інтеграції. Особлива увага приділяється інноваційним методам викладання у середніх закладах освіти. Автор обґрунтовує доцільність створення спеціальних науково-методичних структур, які допоможуть вчителям розробити та впровадити інноваційні форми та методи навчання. Уточнено поняття «інновація», зокрема «освітня інновація», та проаналізовано окремі інноваційні методи навчання у середній школі. Визначено характерні відмінності між традиційним та інноваційним викладанням, розглянуто різні варіанти класифікації інноваційних методів навчання, сформульовано основні підходи до вибору інноваційних методів відповідно до дидактичної мети заняття, а також переваги та недоліки використання окремих методів. Основна увага приділяється важливості інноваційного навчання для вступу до вищої освіти в Україні в європейському освітньому просторі. З'ясовано сутність поняття «освітні технології», визначено основні напрямки досліджень із зазначеної проблеми.

Школа незалежної України переживає процес реформування, відхід від повної уніфікації та стандартизації освітнього процесу. Традиційна система освіти, сформована в минулому, вже не відповідає вимогам сьогодення – епохи постіндустріальної цивілізації, вона не може вирішити протиріччя між орієнтацією освіти на здобуття великих обсягів знань та швидко зростаючим потоком нова інформація. Для вирішення завдань використовувались такі методи: аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження з метою визначення сутності інноваційного навчання; порівняльний метод – з'ясувати особливості інноваційних навчальних закладів у системі середньої освіти; узагальнення передового педагогічного досвіду діяльності інноваційних установ на території України. З'ясовано сутність різних типів інноваційних навчальних закладів: авторських, альтернативних, експериментальних шкіл, гімназій, ліцеїв, навчальних комплексів. Узагальнено досвід їх роботи в Україні. Історія появи інноваційних навчальних закладів, їх особливості. Доведено доцільність широкого застосування інноваційної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах. Функціонування інноваційних навчальних закладів відкриває можливості для експериментальної перевірки на практиці моделей вдосконалення навчального процесу, проведення досліджень.

Ключові слова: інновація, освітня інновація, освітній процес, середній заклад освіти, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується інтенсивними пошуками нового в теорії та практиці навчання. Школа незалежної України переживає процес реформування, відходу від тотальної уніфікації та стандартизації навчально-виховного процесу. Традиційна система освіти, що утворилася в минулому, вже не відповідає вимогам сьогодення – епохи становлення постіндустрі-

альної цивілізації, вона не спроможна усунути протиріччя між орієнтацією освіти на засвоєння великого обсягу знань і стрімко зростаючим потоком нової інформації. На зміну традиційному приходять інноваційне навчання. Але в роботі шкіл – в тому числі навчальних закладів нового типу – інноваційні процеси розвиваються достатньо стихійно. Як і все нове, інноваційні процеси сприймаються з захопленістю, зацікавленістю в

нових методах та формах, але постійними стають ті, що випробувані часом, практикою. Сьогодні під інноваційними багатьма науковцями та практиками розуміються будь-які школи, що застосовують різні нововведення.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми організації інноваційного освітнього процесу висвітлено в психолого-педагогічних дослідженнях таких науковців, як І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, С. Гончаренко, В. Давидов, Л. Даниленко, І. Єрмаков, В. Кремень, С. Николаєнко, В. Паламарчук, Л. Подимова, С. Подмазін, О. Савченко, В. Сластьонін, М. Ярмаченко. Дослідники сформулювали їх класифікацію (К. Ангеловські, О. Козлова, Л. Машкіна, І. Підласий); вивчили генезу розвитку інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ столітті (О. Попова, О. Сухомлинська); дослідили різні аспекти педагогічних технологій (М. Кларін, О. Пехота, О. Пометун, І. Прокопенко, Г. Селевко) та педагогічних систем (В. Безпалько, Н. Кузьміна та ін.).

Формулювання цілей статті. Висвітлити актуальні проблеми організації інноваційного освітнього процесу в середніх закладах освіти, та окреслити шляхи їх розв'язання.

Основні результати дослідження. Сучасна соціально-економічна ситуація в нашій країні вимагає значних змін у всіх сферах суспільного життя, включаючи освіту. Нагальні вимоги до сучасних навчальних закладів були сформульовані в Законі України «Про освіту» та закладені в національній освітній доктрині, яка підкреслює одне з головних завдань – стимулювання та розвиток інноваційних процесів [1]. Інновації в освіті пов'язані із загальними процесами в суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань та формами соціального життя. Тому характерною рисою сучасної педагогіки є інновації – здатність до оновлення, відкритість до нового.

Розвиток системи середньої освіти вимагає від педагогічної науки та практики вивчення та впровадження сучасних технологій та нових методів навчання дітей та молоді. Інновації в педагогіці стосуються загальних процесів у суспільстві, глобалізації та інтеграційних процесів. Освітні інновації є природним явищем, що має динамічний характер і сприяє їх розвитку. Впровадження інновацій дозволяє вирішити протиріччя та суперечки між традиційною системою освіти і необхідністю якісної нової освіти. Суттєвою характеристикою інновацій є здатність впливати на загальний рівень професійної діяльності вчителя та розширювати інноваційне поле освітнього середовища

в освітньому закладі відповідного регіону. Як система освіта, інновація характеризується ціленими характеристиками: інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційне середовище.

Джерелом інновацій є цілеспрямований пошук ідей з метою вирішення суперечностей. Їх розвиток відбувається шляхом тестування у формі навчального експерименту або пілотного впровадження. Розвиток інновацій залежить від того, наскільки соціально-психологічне середовище вимагає нової ідеї. Продовження інновацій пов'язане з переходом до стабільної фази функціонування. Таким чином, інновації в освіті – це процес створення, впровадження та розповсюдження в освітній практиці нових ідей, засобів, освітніх та управлінських технологій, що підвищують показники досягнень структурних компонентів освіти. Термін «інновація» має багатовимірне значення, оскільки воно складається з двох форм: фактичної ідеї та процесу її практичної реалізації.

Інноваційна освітня політика в Україні формується на національному, регіональному та інших рівнях за допомогою інституційного будівництва. Впровадження здійснюється через законодавчу базу та інноваційні процеси, пов'язані зі створенням нової теорії та практики освіти, підтримки досліджень у галузі освітніх інновацій як науки про створення освітніх інновацій, а також їх впровадження та розвиток освітньою спільнотою. У «Білій книзі національної освіти України» інновації визначаються не лише як кінцевий продукт, але також як процес постійного оновлення освіти, педагогічні інновації характеризуються новинками, спрямованими на підвищення якості освітнього процесу, і знаходять своє відображення у вдосконалених або нових системах, які контролюють навчальний процес (мета, зміст, структура, форми, методи, засоби, результати), наукових та науково-методичних розробках, інформаційно-комунікаційній техніці для закладів і установ освіти, що регламентують діяльність навчальних закладів та їх відносини з іншими інституціями [2, с. 2].

Інноваційна школа якісно відрізняється від традиційної. Основними особливостями інноваційної школи є система інноваційно-дослідницької діяльності вчителів. У традиційній школі вчителі зазвичай застосовують розроблені концепції та навчальні програми. Постійне пристосування різноманітних методичних рекомендацій до їх професійної діяльності або їх зміна, накопичення багаторічного педагогічного досвіду призводить

до вдосконалення робочої системи вчителів та пошуку ефективних методів навчання. Існування традиційної школи не вимагає великих досліджень, а тому індивідуальна науково-методична робота кожного вчителя щодо вдосконалення викладання певних предметів є лише приватною ініціативою самих вчителів. Принципово інша ситуація складається в умовах інноваційної школи, яка створює нову освітню модель або розробляє інноваційні технології організації освітнього процесу.

Отже, сам освітній процес, який розгортається в інноваційній школі, вимагає як освітньої, так і наукової позиції. Послідовне впровадження педагогічним колективом системних нововведень та оформлення їх за допомогою досліджень у нове педагогічне знання починає характеризувати навчання як інноваційне, а школу як авторську, альтернативну або експериментальну. У науковій літературі часто поняття «інноваційна школа», «авторська школа», «альтернативна школа» та «експериментальна школа» вживаються в однаковому значенні, хоча між цими термінами існують певні відмінності [3].

На думку Г. Щекатунової, інноваційний розвиток шкільної освіти є не лише кінцевим продуктом новизни освітнього процесу для якісного вдосконалення своїх предметів та об'єктів з метою досягнення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних та інших ефектів, а й процес їх постійного оновлення, що вимагає додаткових досліджень теорії та методології педагогічних інновацій. Існуюча невідповідність між потребами суспільства в інноваційному розвитку середньої освіти та невизначеністю організаційно-педагогічних умов, які вона повинна забезпечити, сприяє її визначенню та обґрунтуванню [4, с. 3].

Термін «інновація» розглядається як неоднозначний у психологічній та навчальній літературі. Особливим є визначення американського вченого К. Роджера, про те що новизна це ідея, що є новою для конкретної особи, і немає значення, чи є ця ідея об'єктивно новою, чи ні. Сучасні вітчизняні вчені розглядають інновації в освіті як процес створення, розповсюдження та використання нових способів вирішення педагогічних проблем оригінальними, нестандартними підходами [5, с. 105]. Під інноваційною освітою розуміють галузь, яка постійно оновлюється знаннями, технологіями, засобами навчання, організаційними та управлінськими підходами. Отже, інновація в освіті – цілеспрямований процес змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів,

форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог [6, с. 183], а сама освіта стає ефективним важелем економіки знань, інноваційного середовища, у якому учні отримують навички і вміння самостійно оволодівати знаннями протягом життя та застосовувати ці знання в практичній діяльності [7].

Термін «інновація» залишається відносно новим, це одна з причин існування різних його тлумачень. Тому освітні інновації визнаються деякими вченими (Т. Белчева, М. Елькін, Ю. Краснобокий,) як процес дифузії, створення та використання нових інструментів. Інші вчені (М. Окса, А. Васильєв, П. Завлін) трактують його як результат (продукт) діяльності, як процес створення нового. І. Дичківська визначає інновацію як процес, так і продукт (результат). За її словами, «інновації – це нововведення, зміни, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого для інших цілей» [8, с. 21].

І. Підласий вважає, що інновації – це ідеї та процеси, засоби та результати, які вбачаються в єдності цілей – якісному вдосконаленні освітньої системи. Освіта, інновації розглядаються як «новий підхід до організації державної освіти, до вимог економічного, соціального, політичного та культурного життя людей, та реформування на цій основі її теоретичних та методологічних основ, концептуальних підходів, структури, створення оригінальних технологій навчання й виховання, методів управління, впровадження в практику наукових досягнень і поширення передового досвіду» [9, с. 3].

Істотним для нашого бачення проблеми інновацій в освіті є теорія системно-орієнтованого розвитку школи; результати досліджень умов ефективності та структури інноваційних процесів. Виходячи із тлумачення поняття «інновація», ми вважаємо, що інноваційний розвиток загальноосвітньої школи – це процес контрольованих інноваційних змін в освітній системі школи, а також усіх її складових (педагогічної, дидактичної, педагогічної, управлінської, логістичної та ін.) та їх структурних елементів, що призводять до якісно нового рівня її освітньої діяльності, суттєво покращують результати загальноосвітнього навчального закладу.

Інноваційний розвиток сучасної загальноосвітньої школи – це цілеспрямований і незворотний процес, який дає змогу якісним змінам, переходу школи в новий якісний стан. В основному це здійснюється шляхом цілеспрямованого впровадження якісних нових елементів, їх взаємозв'язків

та властивостей. Передумовою та змістом інноваційних змін та інновацій є забезпечення та сталий розвиток середньої освіти, впровадження інноваційних розробок, що спричиняють зміни у таких світоглядах: перехід від розуміння загальної середньої освіти як сфери трансляції і здобуття знань до сфери творення, особистісного розвитку учнів, освоєння й компетентного використання випускниками здобутих знань для розв'язання життєвих завдань; зміна домінуючого ставлення до загальної середньої освіти як до витратної галузі на розуміння того, що це – один зі стратегічних ресурсів економічного і соціального розвитку України [2, с. 5].

Пріоритетними напрямками інноваційного розвитку загальноосвітньої школи є: підвищення якості навчальної діяльності учнів, інформатизація навчального процесу в школі, оновлення освітньої системи, модернізація управління. Слід зазначити, що, враховуючи специфіку системи загальної середньої школи, напрямки експериментальних досліджень та інновацій загальноосвітньої школи мають узгоджуватися з пріоритетами державної та регіональної політики в галузі освіти, науки, техніки та інновацій. Основним завданням інноваційного розвитку загальноосвітньої школи є досягнення нової якості освітньої діяльності та її результатів. На думку Л. Ващенко, «стратегію управління інноваційними процесами слід розглядати як стратегію управління якістю в освіті» [10, с. 32].

Інноваційний розвиток вимагає інтеграції та широкої взаємодії на всіх інноваційних рівнях. Досягнення взаємодії комплексу «принципи – цілі – умови – засоби – результати» на рівні школи та комплексу «інноваційний педагогічний менеджмент – інноваційна педагогічна технологія» в рамках педагогічної системи; досягнення низки організаційних та освітніх умов для інноваційного розвитку загальноосвітньої школи. З інноваційним розвитком середньої школи ми поєднуємо досягнення нової якості середньої школи, відповідність вимогам часу та потребам особистості. Однак можливість та ефективність розвитку інноваційної школи залежить від ряду умов: організаційно-педагогічних, що поєднують організаційний (управлінський) та педагогічний (педагогічний) аспекти; створення комплексу науково-методичного забезпечення інноваційного розвитку; досягнення нової якості навчального процесу з метою підготовки особистості до сучасних викликів; ефективний перехід різних типів загальноосвітніх навчальних закла-

дів з функціонування у передовий інноваційний розвиток [11, с. 16].

До сучасних психолого-педагогічних інновацій у вітчизняній системі освіти, зокрема і вищої, належать реалізовані нововведення у: зміст, методи, прийоми і форми навчальної діяльності та виховання особистості (методики і технології); зміст і форми організації управління освітньою системою, а також в організаційну структуру закладів освіти; засоби навчання і виховання; особистісні настанови викладача, оскільки навчальний процес має бути діалогом особистостей викладача і студента, що суттєво покращує мотивацію студентів до навчання.

Таким чином, основний критерій інноваційності освіти – зміна цілей, тобто змісту освіти та його результатів як основних складових діяльності педагога і того, хто навчається.

Характерною ознакою інноваційної освіти є особистісно-орієнтоване навчання, яке реалізується через проектування навчального процесу, що є предметом сумісної діяльності викладача і студента, способом їх життєдіяльності як суб'єктів освіти: навчальний процес набуває вигляду дослідження, пошуку, навчальної гри, тобто стають джерелом досвіду [6, с. 184].

Інноваційність у навчальному процесі приводить до зміни взаємовідносин вчителів та учнів. Якщо у традиційному навчанні простежується підсистема «суб'єкт» – «об'єкт», у якій учню відводиться пасивна та залежна роль, то при інноваційному навчанні учень перетворюється у важливий освітній суб'єкт, залучений до активної, творчої співпраці з вчителем, зацікавлений у здобутті глибоких і актуальних знань. Зосередженість на суб'єкт-суб'єкту, діалогічну взаємодію вимагає реалізовувати навчально-виховний процес через поєднання традиційних та інноваційних методів та форм навчання [12, с. 100].

Отже, інновації у змісті освіти мають доповнюватися і реалізовуватися через оволодіння інноваційними методами і формами навчання (діалоговими, діагностичними, активними, інтерактивними, дистанційними, комп'ютерними, мультимедійними, телекомунікаційними, тренінговими, проектними), а також шляхом запровадження альтернативних навчально-виховних технологій, таких як алгоритмізована, індивідуалізована, диференційована, модульна, колективна (у малих класах) тощо [5, с. 107].

Висновки. Головний вектор розвитку сучасної освіти України визначається загальним спрямуванням на процес входження вітчизняної школи до

європейського та світового освітнього простору. Розробка та впровадження інноваційних вимірів розвитку шкільної освіти дозволяє створити в навчальному закладі науково-методичні й організаційні умови для реалізації освітніх змін. Установа на співробітництво, співтворчість учителя та учня, відкритість і динамічність навчально-виховного процесу, реалізація диференційованого та індивідуального підходів до навчання і виховання дитини, неперервності та наступності стають визначальними чинниками інноваційного поступу педагогічного колективу. Інноваційний розвиток, якісні зміни освітньої діяльності загально-освітнього навчального закладу забезпечуватимуть зростання якості загальної середньої освіти, оптимізують процес навчання і виховання учнів з урахуванням сучасних світових тенденцій та сприятимуть формуванню особистості дитини, здатної до подальшої успішної життєвої самореалізації.

Пріоритетом національної концепції реформування і модернізації середньої освіти є створення

інноваційного освітнього середовища у школах через сприяння прогресивним нововведенням, зокрема впровадження інноваційних методів навчання, саме застосування широкого діапазону новітніх методів навчання стане однією з ознак інноваційних шкіл і започаткує процес інтернаціоналізації середньої школи України. У сучасній педагогіці має місце багатоваріантність інноваційних методів навчання, спрямованих на якісне засвоєння знань учнями, розвиток їх інтелектуальної діяльності, формування вмінь та навичок критичного осмислення професійної проблеми, здатності самостійно опрацьовувати інформацію, набуття якостей, що стануть у нагоді в майбутньому професійному житті. Актуальним напрямом подальшого висвітлення порушеної теми є дослідження проблеми навчання учнів на основі досліджень у контексті компетентісного підходу, а також вивчення найбільш ефективних інноваційних методів, що можна використати для формування особистості.

Список літератури:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.01. 2021).
2. Концепція інноваційного розвитку освітнього навчального закладу : рукопис. Київ : Лабораторія педагогічних інновацій Інституту педагогіки НАПН України. 36 с.
3. Побірченко Н.С. Змістовний аспект поняття «авторська школа». URL : <http://leprints.zu.edu.uo/1835/1/6.Pdf/> (дата звернення: 15.01.2021).
4. Щекатунова Г. Інноваційний розвиток загальноосвітнього навчального закладу – вимога сьогодення. *Післядипломна освіта в Україні*. 2012. № 1. С. 40–46.
5. Силадій І. Якісна освіта в контексті управління впровадженням інновацій. *Вища освіта України*. 2011. № 4. С. 105–112.
6. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Кондор, 2011. 628 с.
7. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років. URL : <http://mon.gov.ua/ua/pr-vidil/1312/1390288033/1414672797/> (дата звернення: 15.01.2021).
8. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
9. Підласий І. Педагогічні інновації. *Рідна школа*. 1998. № 12. С. 3–17.
10. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : монографія. Київ : Тираж, 2005. 380 с.
11. Кириленко С. Інноваційні виміри розвитку загальноосвітнього навчального закладу. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 1(89). С. 15–19.
12. Кляп М. Імплементация інноваційних методів у навчальний процес ВНЗ як ознака інноваційного університету. *Інноваційна педагогіка*. 2017. Вип. 1. С. 97–106. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2017_1_22.

Aleksiychuk V.N. ORGANIZATION OF INNOVATIVE EDUCATIONAL PROCESS IN SECONDARY SCHOOLS

The article is devoted to topical issues of modernization and improving the quality of education in Ukraine in the context of European integration. Particular attention is paid to innovative teaching methods in secondary schools. The author substantiates the expediency of creating special scientific and methodological structures that will help teachers to develop and implement innovative forms and methods of teaching. The concept of "innovation", in particular "educational innovation", is specified, and some innovative methods of teaching in high school are analyzed. The characteristic differences between traditional and innovative

teaching are determined, different variants of classification of innovative teaching methods are considered, the basic approaches to the choice of innovative methods according to the didactic purpose of employment are formulated, and also advantages and disadvantages of use of separate methods. The main attention is paid to the importance of innovative education for admission to higher education in Ukraine in the European educational space. The essence of the concept of “educational technologies” is clarified, the basic directions of researches on the specified problem are defined.

The school of independent Ukraine is undergoing a process of reform, departure from total unification and standardization of the educational process. The traditional system of education formed in the past no longer meets the requirements of today – the era of post-industrial civilization, it can not resolve the contradiction between the orientation of education to the acquisition of large amounts of knowledge and the rapidly growing flow of new information. The following methods were used to solve the tasks: analysis of psychological and pedagogical literature on the research problem in order to determine the essence of innovative learning; comparative method – to find out the features of innovative educational institutions in the secondary education system; generalization of the advanced pedagogical experience of activity of innovative establishments in the territory of Ukraine. The essence of different types of innovative educational institutions is clarified: author's, alternative, experimental schools, gymnasiums, lyceums, educational complexes. The experience of their work in Ukraine is summarized. The history of the emergence of innovative educational institutions, their features. The expediency of wide application of innovative education in secondary educational institutions is proved. The functioning of innovative educational institutions opens up opportunities to experimentally test in practice the models of improving the educational process, to conduct research.

Key words: *innovation, educational innovation, educational process, secondary school, European integration.*